

INTRODUCERE

Pe baza lucrurilor ce se știa și până acum și a celor ce se pot ști de acum înainte, prin colecția de față, se poate scrie destul de complet o istorie a catolicismului în țerile române. Aceasta o voi și face-o, dar mai târziu numai, după ce studiile mele vor fi terminate. Povestirea va apărea atunci în «Revue de l'Orient chrétien», unde mă pot aștepta la cetitori mai numeroși decît aici.

Până la acea publicație însă, împărtășesc deocamdată unele rezultate, privitoare la timpurile mai vechi. Ele sînt nouă și mi se par puțin contestabile.

I.

Pe la începutul secolului al XIII-lea, tot șesul cît se întinde de la Volga până la Carpații ungurești era acoperit de valurile totdeauna în mișcare ale Cumanilor păgîni¹. Supt stăpînirea lor, tributari și hrănitori ai hordei războinice, trăiau, ducînd viața patriarhală a altor timpuri, populații rusești în Răsărit, iar în Apus cîțî dintre Romîni se mai găsea la Nordul sălbatec al Dunării. Dincolo de munți puterea nominală a regelui Ungariei se întindea asupra întregii cetățui a Ardealului, dar în apropierea cingătorii apărătoare a Car-

¹ V. asupra lor broșura d-lui Gherghel (*Zur Geschichte Siebenbürgens*) și articolele aceluiași în revista «Tinerimea romînă», serie nouă, I și II.

paților nu erau orașe, sate, nu era civilizație, și numai puține elemente omenești răzlețite se întâmpinau în țara pustie a Birsei, ducându-și zilele în sărăcie și frică, cu ochii la pa-surile neapărate.

Pentru a împopora țara pustie «din Ardeal, către Cumanii»¹, pentru a o apăra, întemeind dincolo de munți un post de observație, regele Andrei al II-lea chemă pe cavalerii teutonii, gata să părăsească Pământul Sfânt, unde nu se mai putea nădăjdui nimic.

Ei veniră, se instalară încă din 1211, anul când li se făcu donația solemnă a Birsei și a țerii, fără hotare, pe care ar fi putut-o dobândi «dincolo de munți»². Și în curînd, supt protecția *Kreuzburgurilor*, cetăților de lemn ale călugărilor fratelui Dietrich se adună, aducînd cu dînsa munca și înflorirea, o populație amestecată de coloni, — Unguri și Secui, — din părțile vecine. Ea era atîta de numeroasă în 1222, zece ani după colonizarea pustiei, după deschiderea acestei slobozii creștine, încît se dădu voie Marelui Maestru a înălța acum adevărate cetăți și orașe, din piatră. În același timp li se îngăduia a-și mai cerca norocul, credincios până acum, în potriua Cumanilor, a merge în ținutul păgîn, cu armele în mînă, până la Dunăre și Siret, până la Bulgari adevăca și la «Rușii» din «țara Brodnicilor»³.

Politica Teutonilor în Birsa și Cumania vecină e aceeași ca și cea pe care mai târziu o urmărară în Prusia litvană. Să ieie țara în stăpînire, să scoată bogățiile ascunse în pămînt, s'o stăpînească prin turnurile de pîndă ale *Burgurilor*. Și, fiind-că acești soldați erau niște călugări, niște cavalerii ai Crucii, să aducă, fie și cu sila, pe păgîni la cristelnița botezului. Fără a primi însă în sămănătura lor secerea străină, fără a introduce episcopi lacomi de venituri și de dominație, fără a stabili o primejdioasă ierarhie de clerici.

¹ «Ultra silvas versus Cumanos»; privilegiul Teutonilor, din 1211 (Zimmernann-Werner, *Urkb.*, I, p. 16).

² «Sicut montes nivium complectuntur eandem terram» (*ibid.*).

³ *Ibid.*, p. 14, n° 27; p. 18 și urm., n° 31.

Deci, ei aduseră în colonia lor destul de mulți clerici, cerură de la Papă un arhipreot sau decan, pentru a-i ordina și conduce, dar nu uitară în același timp să se asigure la Roma față de orî-ce încălcare posibilă din partea episcopului ardelean (1224). Îndrăznind apoi mai mult decît atît, dorind să fie și la adăpostul unei întîmplătoare interveniri sau nemulțămiri regale, ei făcură ca Papa să iea supt a sa protecție «pămîntul întins» pe care-l aveau în Bîrsa însăși și peste munții de la hotar¹.

Temerea Teutonilor era îndreptățită, dar garanția pe care o cîștigase era prea slabă. Înnainte de 1222, ei avuse să sufere prigoniri și pagube din partea regelui care-și dădea samă ce fel de oaspeți adusese. În 1225, li se ceru iarăși să plece, supt cuvînt că întrecuse marginile vechii donații, de «trei-zeci de pluguri». Ei refuseră, și atunci o oaste ungurească li străbătu pămîntul, goni pe frați, culese dări de la locuitori și *treccu chiar munții*, luînd acolo în stăpînire ținutul locuit de Cumani convertiți și «cetatea foarte întărită»² —, unul din cele cinci *Burguri* —, care li supraveghia ascultarea politică și religioasă. Toate stăruințele Papei fură zădarnice: regele, bucuros că și-a atins scopul, nu se lăsă înduplecat a primi înapoi pe acei ce i se păreau ca «șerpele în sîn, șoarecele 'n pară și focul în trup»³. Teunii își făcuse datoria, și alții recoltară pe cîmpul deschis prin oste-neala lor de viteji.

Cît stătuse ei în Bîrsa, am văzut că, nu numai creațiunea unui nou episcopat pentru teritoriile cîștigate de dînșii era imposibilă, dar chiar și autoritatea episcopiei «ultrasilvane» se opria la hotarele țerii din nou «descălcate». Episcopul

¹ *Ibid.*, pp. 22-4, n° 34; p. 24, n° 35; pp. 24-6; p. 28, n° 39.

² «Castrum munitissimum» (*ibid.*, p. 51). Cf. p. 37: «quam ultra montes nivium multis construxerant laboribus et expensis». Era Cîmpulungul, unde se ajunge natural prin pasurile Carpaților. V. și studiul lui Jung asupra lor (rom. în *Conv. lit.*, 1895).

³ «Tanquam ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio» (*ibid.*, p. 39). Cf. și pp. urm.

Cumanilor (*episcopus Cumanorum*) din 1217, în care s'a crezut prea multă vreme, e un episcop de Como (*cumanensis*), în Italia. Și tot așa e și cu «capitulum cumanum» (greșit *Cumanorum*) din 1218¹. Afară de faptul că existența episcopiei nu se poate concilia cu politica Teutonilor, la Carpați, ca și în Prusia, cum se poate admite în 1217-8 un episcopat al Cumanilor care să aibă dijme și posesiuni *acordate ca feude* unora sau altora, un capitol al Cumanilor care să vorbească de «obiceiul bisericii lor», de «capitolele bisericilor catedrale din vecinătate»; un episcop în fine, care să fi avut «predecessori»? Încă în 1224 ca șef al clerului din regiunea stăpînită de cavaleri întîlnim numai tot pe vechiul «archipreot al țerii Birsei și al celei de dincolo de munți»².

Situația religioasă se schimbă cu totul după înlăturarea violentă a cavalerilor. Regele însuși trecuse munții pentru a supună și *burgul* transalpin al Teutonilor, care nu poate fi altul decît acel din Cîmpulung, lângă care, după obiceiul lor, ei întemeiară și un *Kloster*, a cărui amintire se păstră până foarte târziu. Ungurii rămaseră acolo pentru a păstra cele cîștigate și a apăra de Cumanii pe coloniile sași și unguri ai micului oraș de munte.

Archiepiscopul de Esztergom fusese numit legat în părțile necredincioșilor. La acest prelat, un Flamand de naștere, se presintă în 1227, pentru a-i cere botezul, un fiu de «principe» cuman, moștenitorul stăpînirii asupra uneia din «generațiile» acestui popor. Întovărășit de cîțiva Dominicanii, cari-i dăduse fără îndoială și sfaturile trebuitoare³, el veni în Ardeal și vorbi, spune o cronică din Flandra, ast-fel: «Botează-mă cu acești doi-spre-zece tovarășii ai mei, și tatăl meu va veni

¹ Actele s'aî tipărit în Hurmuzaki, I. pp. 65-6, n° 48-9, după Fejér. Episcopul de Kalocsa, căruia i se adresează, era însă un patriarh — ales de Aquileia.

² Cf. Zimmermann-Werner, I, p. 28, n° 39 și p. 32, n° 42.

³ O scrisoare papală numește la 1227 pe doi din ei: Paul Ungurul și Iacint de Odrowaz (Pray, *Specimen hierarchiae hungaricae*, Pressburg-Cașovia, 1776; p. 417).

la tine în Ardeal, în ce loc vreai, cu două mii de oameni, cari toți doresc să fie botezați cu mâinile tale¹».

Archiepiscopul Robert se adresă Papei pentru a ști ce să răspundă la propunerea Cumanului, și el căpătă încuviințarea de a trece munții, unde i se acordă și misiunea de a aduce la dreapta credință pe locuitorii, păgîni sau eretici, ai «Cumaniei, țerii Brodnic și regiunilor ce se mai află pe acolo». Pentru mai multă siguranță, prelatul ceru principelui ungar Bela să-l întovărășească, și botezătorul apăru în fruntea unei armate ungurești. În asemenea împrejurări, Hanul «Bortz» trebui să-și ție cuvîntul și el trecu la creștinism cu un foarte mare număr dintre ai săi.

Iar, pentru a-i da sfaturi și a-l ținea în ascultare, Robert numi ca episcop al noiei diocese cumane pe călugărul predicator Teodoric, care fusese vre-o cinci ani de zile prior al Ordinaului în Ungaria².

Episcopatul își datorîa creațiunea Teutonilor întăiū, cari întinsese dincolo de munți autoritatea regelui; Dominicanilor, cari, de curînd înteneiați, erau însuflețiți încă de un zel fierbinte pentru biruința legii catolice și, în sfîrșit, sprijinului acordat de Ungaria propagandei religioase, care mergea mină în mină cu întinderea propriei sale puteri.

Hotarele diocesei fură stabilite de archiepiscopul-legendat. Nu le cunoaștem documentar, dar ele se pot presupune. Diocesa cumana începea acolo unde se termina episcopia veche a Ardealului. Cuprindea, de fapt, Secuimea, ai cărei locuitori nu prea erau mulțămîți că sînt supuși ast-fel unui prelat ce-și lua numele de la barbarii vecini; Sudul, populat destul de rău încă, al Ardealului³, iar în teorie Cumania toată, care se pierdea în șesurile răsăritene. Întemeietorii noului centru de propagandă sperau să cîștige în această împărăție a călăre-

¹ Cronica e reproducă și în Knauz, *Monum. ecclesiae strigoniensis*; în Kato, *Hist. critica*.

² Hurmuzaki, I, p. 102; p. 107, n° 82; p. 108, n° 83; p. 111.

³ Cf. și Pray, *Hier.*, pp. 426-9, unde e lista decanatelor ardelenale ale episcopiei.

ților din stepă și pe Romîniî ce ascultaî de poruncile Hanului, și pe «acele popoare ce se zic Valachî», cari până atunci, creștinî de multe veacuri, îșî aveau Vlădiciî lor, atîrînd de Scaune metropolitane bulgăreștî sau rutene. Ast-fel s'ar fi cucerit nouă suflete catolicismului și s'ar fi oprit și lățirea schismei greceștî, de care erau infectați Romîniî, între Unguriî și Sașii cari se așezau «în mijlocul lor», la Cimpulung, și poate și aiurea¹.

Speranțele puse în Teodoric și auxiliarii săi Dominicaniî erau mari. Se credea în 1229 că neofitiî arhiepiscopului Robert vor părăsi vechiul lor fel de viață sălbatec și-șî vor face «cetăți, sate și biserici»; se căutaî mijloace pentru a-î apăra de conaționalii lor ce se închinaî încă zeilor Asiei. În schimb pentru supunerea lor, «ducii și poporul Cumanilor» erau asigurați, tot la 1229, de Papă că țara și libertatea lor nu vor fi încălțate de nimeni și că ei se vor bucura și de acum înainte de privilegiul ce li se acordase odinioară de regele Andrei cu voia fiului său, Bela². În 1231, se afla cu bucurie la Roma că alte căpeteniî cumane, cu supușii lor, au trecut la catolicism³. În 1234, se permitea episcopului cuman, al cărui nume nu-l știm, să numească un sufragant al său, dintre Romîni și pentru acest popor al Romînilor, și regele-î asigura un venit⁴.

În 1238, vedem încă pe episcopul Cumanilor consacînd pe unul din Bosnia⁵. Dar, trei ani după aceasta, potopul furios al Tatarilor smulgea pe Cumanii păgîniî din țara lor răsăriteană, îi mină înainte sau îi lua cu sine, îi aducea în țerile noastre la frații lor convertiți în parte la creștinism și civilizație, și toată această mulțime imensă înneca, răpezindu-se prin pasurile Carpaților, țara ungurească de peste munți⁶.

¹ Zimmermann-Werner, I, pp. 60-1, n° 69: «quidam populi qui Walaci vocantur».

² Hurmuzaki, I, p. 111; p. 112, n° 87; pp. 112-3, n° 88.

³ *Ibid.*, pp. 113-4, n° 89.

⁴ V. nota I. Cf. Knauz, *o. c.*, I, pp. 303-4, n° 362; Zimmermann-Werner, I, pp. 63-4.

⁵ Hurmuzaki, I, pp. 172-3, n° 130.

⁶ Pentru năvălirea tatară v. monografia lui Strakosch-Grassmann.

Urmările fură numeroase și de cea mai mare însemnătate. Ele hotărîră și soarta propagandei catolice în regiunile ce trebuiau să formeze peste cîtva timp cele două principate romîne.

O parte dintre Tatarî, trecînd Siretul, dăduse de «pămînturile episcopului cuman», bătuse pe «oamenii» acestuia și distrusese «cetatea Milcov», în care resida prelatul, precum ni se spune explicit într'un document din secolul al XIV-lea¹. În ruinele ce rămaseră pe locul unde se ridicau odată biserica, locuințele, cetățuia de strajă a Ungurilor nu se mai putea adăposti nimeni după retragerea năvălitorilor din 1241.

Dar nu numai că se sfărîmase centrul religios al regiunii: credincioșii dispăruse și ei. Cea mai mare parte din Cumanî rămaseră, de sigur, supt autoritatea fraților lor Tatarî, cu cari se confundară îndată. Aceștia erau însă păgîni, pe cînd acei ce se creștinase trecuse în Ungaria, unde timp de mai bine de un secol îi vedem ducînd o viață, vechia lor viață de rătăcire și de pradă, incapabili de a-și face sate și de a respecta pe ale altora, gata orîcînd de violențe și de răscoală, chiar și contra unui rege care purta și numele Cumaniei între ale țerilor ce se chema că stăpînește. Încă la 1397 mai auzim vorbindu-se de dîșii, și vor fi avut atunci veșnicile lor corturi de pislă, în care-și duceau viața².

Să se mai adauge că Ungaria rămase stoarsă de puteri după marile suferinți și silințele uriașe de la 1241, că în curînd dinastia ei întră în decadență. În locul regilor convertitori de neamuri, sprijinatori de misionari, apărură către sfîrșitul secolului al XIII-lea pe tronul Ungariei principii oportuniști supt raportul religios, rude și patroni ai Cumanilor păgîni sau întorși la păgînism și că nu odată Scaunul roman trebui să li aducă aminte că o unire cu Tatarîi sau alți ne-

¹ Roger, *Miserabile carmen*, ed. Florianus, *Fontes*, IV, p. 59. Documentul din secolul al XIV^{lea}, vezi-l mai departe. Sfărîmarea castelului secuiesc de lîngă hotare, Szeut-Lelék, Hurmuzaki, I, p. 255. n° 195.

² Haain și Zsilinsky, *Monumenta diplomatica comitatus bekésiensis*, 1877; p. 15. Cf. Hurmuzaki, I², pp. 6-7, n° 6.

credincioși e făcută pentru a acoperi de rușine numele unui suveran creștin¹.

Totuși din cînd în cînd, mulțămită nevoii de bani a regilor unguři sau zelului Dominicanilor, se mai aude de acțiunea catolică în regiunile unde fusese odinioară Milcovia. În 1253 aflăm de silințele pe care le făceau pentru creștinarea «Cumanilor» — Tatarilor probabil — Dominicanii ce predicaū în țara ce fusese a lor². În 1254, regele Bela se face a se pregăti contra «Cumanilor, Brodnicilor, Rușilor», ca și contra shismaticilor din Bulgaria și Bosnia și pomeneste oste-neala sa pentru convertirea celor d'intăiū dintre aceste neamuri. În 1278 se trimit misionari «la Cumanii», cari par ar fi însă cei din Ardeal³. În 1307, după vre-un vechiū formular, se numește un legat pentru Galiția și Cumania⁴. De biserici care să se facă în Cumania vorbește și regele Ludovic la 1351⁵. Dar aceste erau numai reminiscențe, dorinți, confusii, și — vorbă de clacă.

Episcopatul Cumanilor nu mai avea nici o rațiune de a fi și nici un sprijin. Pentru curiozitate numai, merită a fi amintiti cîți-va prelați cari din cînd în cînd poartă titluri cumane. În 1279, un canonic cuman la Buda⁶. În 1283 ar fi pomenit un «Th., Comanorum humilis minister», care nu pare să fie decît cunoscutul episcop Teodoric, căci documentul n'are data ce i s'a atribuit⁷. Episcopia «cumană» rezervată de Sf. Scaun după moartea episcopului Leon și administrată un timp de Minoritul Luca de Castello, nu e, fără îndoială, a noastră⁸. Mai însemn în sfîrșit un prelat cuman, acesta autentic: archidiaconul «cumanensis» Iacob în 1399⁹.

¹ Hurmuzaki, I, pp. 314-5, n° 227 și la anul 1290.

² *Ibid.*, I, p. 255, n° 195.

³ Hurmuzaki, I, pp. 417-8, n° 337.

⁴ *Mon. Hung. Vaticana*, seria I, II, pp. 3-6, 10, 366.

⁵ Hurmuzaki, I², p. 16.

⁶ Knauz, II, p. 98.

⁷ Cf. Hurmuzaki, I, p. 445 (358) și Knauz, II, p. 471, n° 483.

⁸ Hurmuzaki, I, p. 602, n° 478.

⁹ *Mon. Hung. Vat.*, I, IV, p. 84, n° 116; p. 144, n° 185.

II.

Înainte de a urmări în alte timpuri istoria catolicismului în Moldova, să vedem mai de aproape începuturile propagandei în Cumania munteană și în Oltenia bulgară.

Ceia ce s'a numit mai târziu Țara-Românească a făcut parte din diocesa episcopului catolic de la Milcov, și despre aceasta s'a vorbit și mai sus. Dar au mai fost și alte centre catolice aici, alte încercări de a se porni o mare mișcare de convertire. După împrejurări, acestelalte centre se ivesc și dispar, fără să li putem da bine de urmă.

Un act regal din 1235 pomenește luptele petrecute între Unguri și Bulgari pe acea vreme. Castelul Vidin fu asediat, regiunea vecină prădată; fratele «țarului», Alexandru, prinse pe căpetenia Secuilor, Bogomir, și numai pe urmă Ungurii putură să-și răzbune printr'o biruință¹.

Această biruință trebuie să fi avut urmări pentru întinderea și întărirea puterii ungurești în Banatul bulgar. De aceea vedem în 1237 pe Dominicani «predicând pentru convertirea țerii Severinului», pe același timp când se înființa, va să zică, episcopia Cumanilor la Milcov. Propaganda izbuti «în Severin și locurile vecine», și, tot pe atunci, Papa trimitea un legat la «țarul» Ioan Asan, recomandându-l, în același timp clerului «din Bulgaria și Valachia»².

Stăruințele pe lângă țarul eretic nu prinseră însă, și în 1238 regele Bela al IV-lea era îndemnat să atace țara îndărătnicului shismatic. După cerere i se dădea voie a întemeia diocese latine și a numi episcopi după plac, «atît în țara lui Asan aceluia, cît și peste țara ce i se zice Severin, în care țară, care mult timp a fost pustie, s'au înmulțit locuitorii, cari n'au încă nici un episcop al lor». Cerînd a i se da atribuțiile obișnuite ale unui Legat, pentru a nu se face sgomot

¹ Hurmuzaki, I, p. 134.

² Hurmuzaki, I, p. 153, n° 115; pp. 153-4, n° 116; pp. 154-5, n° 117; pp. 164-5, n° 123.

în jurul intențiilor sale religioase, Bela arătase că tot ce va cuceri nu-î va aparține numai lui, ci și Scaunului apostolic¹.

Totuși nu-mi vine a crede că ar fi fost un episcop de Severin, în adevăr, acel Grigore care se menționează în 1246, după un act copiat în secolul al XV-lea tocmai².

Se știe că, în 1251, regele Ungariei voi să facă pentru Ioaniți în Oltenia ceia ce Andrei făcuse pentru Teutonii în Birsă. După despoporarea regatului și părților vecine prin strașnica pradă tătarească, era nevoie de colonisatori. Și se oferia acestora «toată țara Severinului, cu munții săi și orî-ce anexe», până la Olt, afară de un singur voevodat ce trebuia să rămîie Romînilor. Și, iar afară de un singur Voevodat, se făgăduia cavalerilor «toată Cumania, de la Olt și munți», pentru a face castèle aci.

În țara Oltului se pomenesc iazuri, mori, biserici și drepturi pe care le-ar avea acolo, după știința tuturor, diocesanii unguri, drepturi care rămîn rezervate. Dar episcopat catolic nu era în Severin la 1251 și, cu cavalerii săi fără, el nu era să se întemeieze aici, «la hotarul Cumanilor de peste Dunăre și Bulgarilor»³.

III.

O nouă dinastie, dinastia mîndră și energică a Angevinilor, dădu, la începutul secolului al XIV-lea, o nouă viață Ungariei. Trezindu-se din amorțeala ultimelor decenii, ea căpătă iarăși conștiință despre misiunea sa. Încercînd să reunească țerile de peste munți și Dunăre cu regatul lor prin legături de vasalitate politică, noi suverani nu uitară însemnătatea, pentru a atinge același scop, a legăturilor de comunitate religioasă. Iarăși domniră la Buda patronii ai catolicismului.

Se mai adăugară două motive pentru reînceperea unei propagande neîntreprupte și active peste Carpați. În aceste regiuni, populația deveni din ce în ce mai deasă, de sigur

¹ Hurmuzaki, I, pp. 167, 175 și urm.

² Probabil trebuie a se ceti tot: «iauricensis» (de Raab), și nu «zeurinensis». Hurmuzaki, I, p. 240, n° 181.

³ *Ibid.*, pp. 249-53, 261.

și prin neconținută sosire de fugari înaintea oștirilor turcești. State se formaū, voevodatele se reuniau supt sceptrul principilor; era acum o ordine politică unde înainte nu fusese decît *lanterna magică* a barbarilor și succesiunea obscură a capilor de păstorî. Data aceasta, catolicismul se putea adresă direct Romînilor, ca popor și ca popor liber.

În fine, locul Dominicanilor obosiți fu luat de Minorii, de frații Sf. Francisc. La 1324, Papa Ioan al XXII-lea întemeia pentru răspîndirea credinții în Orient «frăția celor ce călătoresc între păgîni pentru Hristos»¹, și acești noi misionari se semnalau în curînd prin succese.

Episcopia Cumanilor, din Milcov, căzuse de mult timp în uitare. În 1279, pe cînd Minorii unguirî încercaū în Moldova creștinarea Tatarilor și aducerea la catolicism a Romînilor și Rușilor supuși acestora —, Sfîntul Scaun cerea informații în Ungaria asupra episcopiei distruse și veniturilor ce ar fi rămas de la dînsa, de sigur cu scopul de a numi episcop de Milcov — de Cumani nu mai putea să fie vorba acumă — pe vre unul dintre Franciscani, care va fi și cerut locul².

Încă supt Carol-Robert însă, Ungurii se gîndiră a restaura această episcopie, care li era folositoare pentru planurile lor de dominație transcarpatină. În 1332, din partea lui, Papa fu făcut atent asupra diocesei milcoviene nimicite odinioară de Tatarî și care nu se măi ridicase de atunci, Regele cerea a se face un nou episcop în persoana capelanului său «Vitus de Monteferreo». Ceia ce se și admise³.

¹ Schmidt, p. 14, nota 5.

² Că episcopia din Milcov e aceeași cu a Cumanilor se vede limpede din această scrisoare a papei Nicolae al III-lea către legatul din 1279: «Cum autem nullus sit ibi . . . et civitas de Mylco (nu *multo*!), posita in finibus Tartarorum, iamdudum per dictos Tartaros destructa fuerit, nec inibi episcopus et alii catholici habitatores extiterint quadraginta annis et amplius iam elapsis» (Hurmuzaki, I, pp. 429-30, n° 345). Iar actul din 1089, pe care s'a propus a-l strămute la 1389 (*ibid.*, I, pp. 375-6, n° 317) e evident fals: pasajile «distruse» sînt numai cele fără importanță și se «conservă» toate partea în care se vorbește de cruciata predicată de însuși Papa, adică *prima cruciată*. Pe atunci o episcopie de Milcov!

³ Hurmuzaki, I, pp. 622-3, n° 496.

Probabil însă că Vitus nu fu măcar consacrat, necum se vie în regiunea tătărească de la Milcov. Căci, în 1347, noul rege Ludovic și mama lui, Elisabeta, cereau, ca și cum ar fi fost pentru întâia oară, dînd și explicațiile din 1347, ca *lectorul* augustin Toma de Nympti să fie numit la Milcov. De și la Roma se știa așa de puțin cum stău lucrurile în aceste regiuni încît se luau în serios, tocmai în 1348, conversiunile nouă ce s'ar fi făcut «în părțile Cumaniei», Papa nu stătu pe gînduri să aprobe și această propunere. La 1348, Toma, episcop ales de Milcov, era însă tocmai la Veneția, ca ambasador al regelui său¹. Departe pentru un episcop de Milcov!

Nu știm prin ce influență fu numit apoi la Milcov, probabil pentru a sta aiurea, un Bernard, transfug polon, fiul unui trădător față cu regatul. El făcu să fie strămutat la Plock în 1357, dar nu izbuti a fi pus în posesiune până în 1360, cînd Papa, căruia i se deschisese ochii asupra personagiului, orîndui o anchetă. Pierzînd noul său Scaun, Bernard nu recăpătă însă pe cel vechiu, și el era la 1363 numai «episcopus olim milcoviensis»².

Urmașul său fu Albert, și nu cunoaștem asupra lui decît atîta că pe vremea lui Scaunul său fu rezervat la Roma. Aflîndu-se moartea lui Albert în 1371, se numi Augustinul Nicolae de Buda, și adresîndu-se capitolului, clerului, orașului și diocesei de Milcov în 1371, papa credea fără îndoială că toate acestea erau lucruri reale, ca și «vasalii» episcopului. Nicolae-și propunea însă să vie să-și ocupe locul, și el trebuie să fi fost acela care dădu papei știrea că veniturile Milcovului sînt ocupate «de unii prelați și alții». Adecă veniturile adevărate, cele din Secuime.

Între usurpatori Nicolae denunțase pe arhiepiscopul de Strigonia și pe episcopul din Ardeal, și papa se grăbi să

¹ *Ibid.*, I², pp. 4-5, n° 4; pp. 7-8, n° 8; pp. 8-9, n° 9.

² *Ibid.*, pp. 45-6, n° 36; pp. 64-5, n° 47; pp. 65-7, n° 48; pp. 80-1, n° 58.

presinte acestora reclamațiile noului numit, care și fusese consacrat, în Septembrie 1371¹.

Nicolae era încă, se pare, episcop de Milcov, residind în Ardeal, la 1375². Cît a păstrat situația sa nominală și cine i-a urmat, nu putem spune. Dar, până și în Ardealul sudic, rolul episcopilor de Milcov era redus la nimic, pentru că în 1395 se acorda drepturi episcopale decanilor din Sibiiu și Brașov, supuși odată Scaunului cuman³.

În 1438, Grigore episcopul de Milcov stătea la Raab⁴; el s'ar mai întilni la 1444. 1453, cînd ceru să-i fie strămutată la Brașov reședința, la 1462. La 1469 trăia ca preposit în Ungaria urmașul lui Grigore, Ladislav de Ondola. Urmașul său Mihaï (1471-84) fu vicariu-general al arhiepiscopului de Esztergom. Veniră apoi, în seria de *in partibus*, Paul de Ilsa, Ladislav, Dimitrie (1504-11; toți trei)⁵. În 1519-20 constatăm pe Mihaï care, acesta, se preocupă de lipsă de preoți și scrie Papei că e silit a se servi numai de Franciscanî⁶. Totuși îl aflăm în 1526 la Roma, unde intră în Confrăția Sf. Spirit⁷.

Apoi nu mai știm nimic: această episcopie, de și i se schimbase numele, era condamnată. Un episcop de propagandă fără reședință, fără venituri, fără credincioși, fără sprijin, nu se poate; și așa fusese de la început acești episcopi de Milcov. Seria lor zădarnică venise de la o amintire istorică și de la un ideal de cucerire. După Carol-Robert și Ludovic, cu toată campania lui Sigismund în Moldova (1394), în dosul lor nu mai era nimeni. Ei lînceziră, și pe urmă numele lor chiar dispăru.

În 1513 Papa Leon al X-lea aproba măsura luată de predecesorul său Iuliu, de a supune, pentru ușurința adminis-

¹ *Ibid.*, p. 175, n° 134; p. 176, n° 135.

² Era sufragant de Erlau (Pray, *Hierarchia*, p. 421).

³ Hurmuzaki, I^o, la această dată.

⁴ *Ibid.*, p. 644, n° 545.

⁵ Pray, *l. c.*

⁶ Benkő, *Milkovia*, I, p. 227 și urm.; Kemény, *Über das Bisthum von Felső*, în *Kurz, Magazin*, II, pp. 32-4; Hurmuzaki, II°, p. 16.

⁷ *Mém. Hung. Vat., Liber Confraternitatis S. Spiritus*, Budapesta, 1889, p. 32.

trației pe credincioșii diocesei Milcovului, prelaților din Alba-Iulia și Esztergom. Dar, în urma protestărilor episcopului Mihail, se permise celor ce voiau să-o facă să-și recunoască și de acum înaintea autoritatea¹. Dar urmaș nu se dădu prelatului restabilit astfel în drepturile sale.

IV.

Un moment fu vorba de o episcopie națională românească în țara ce era să se cheme peste puțin, până la Milcov, Moldova.

În 1374, un Minorit, Anton de Spoleto, se înfățișă la Curie, aducînd știrea că regele Ludovic ar fi convertit «o parte din neamul cel mare al Vlahilor, ce trăiesc pe la hotarele despre Tatarii ale Ungariei». Succesul față de cei rămași shismatici, pretindea el, ar fi asigurat dacă, în locul preoților unguri ce veniau până acum din cînd în cînd, s'ar numi cineva care să știe «limba aceluï popor simplu», cum o știe el, petiționarul. Papa ceru cu stăruință informații din Ungaria. De aici i se va fi răspuns că este episcop, cel de Milcov; și nu se făcu nimic în sensul arătat de Minoritu italian².

Un nou episcop, efectiv, pentru Moldova trebuia să fie stabilit aiurea și supt altă influență. Sudul țerii nu era al nimăruï, al Ungurilor de mult *nu*, și nu încă al Voevozilor coboriți din Maramureș. Moldova era încă în sus numai, lângă rîul eponim, și tot în Nord era o altă Putere catolică, sprijinitoare a proselitismului franciscan, Polonia: regele Casimir luase de puțin în stăpînire Galiția, unde făgăduise decamdată, supt zidurile Lembergului, să păstreze cu sfințenie ritul Rușilor ce i se supusese.

Dar, înaintea de a urmări formarea nouelor centre catolice în Moldova, să vedem ce se făcuse supt influența ungu-rească în Muntenia.

¹ Pray, *l. c.*, p. 426 și urm.

² Hurmuzaki, I², pp. 216-7, n^{le} 164-5; pp. 220-1, n° 169.

De la mențiunile din secolul al XIII-lea nu mai aflăm multă vreme nimic despre catolicismul în Muntenia. Știri nouă se pot căpăta numai după ce un Stat se întemeiază în această țară și regiile unguiri, din dinastia Angevinilor, caută să și supuie.

Înainte de lupta dintre Carol-Robert și Basarab, la 1327 Papa se adresează lui «Basarab Voevod Munteanul» și-l recomandă pe Predicatorii din provincia Ungariei, cari vin în Bîrsa și în țara de peste munți pentru a desrădăcina eresii venite din Germania și Polonia. Poate la progresele catolicismului în această regiune se raportează mențiunea convertirilor făcute de regele ungar între «Cumanii, Valachii și Slavii» prin 1328¹.

În 1337, Papa făcea apel la Alexandru, «regele Bulgariei», ca să părăsească schisma². În 1345, Minorii lucrau pentru Biserică în Țara-Românească, și între căpeteniile pe care reușise să le cîștige întru cîțva, se cunosc Alexandru Voevod, fiul lui Basarab, Nicolae din Rîmnic, Ladislau din Vidin (Bivinis), Stanislav, «Aprozia» și un Nicolae, de Argeș poate (Auginas). În acest an 1345, Papa li se adresează prin scrisori, pe care le aduseră, nu fără a întîmpina piedeci, doi frați din Ordinul Sf. Francisc³.

Alexandru rămase totdeauna credincios ortodoxiei. A doua soție a lui însă, Clara, trecu la catolicism și aduse și convertirea uneia din fiicile ei, care ocupa tronul bulgăresc. Prin 1370 ea trimise daruri la Roma: un potir de aur pentru Basilica Apostolilor și odăjdii pentru Papa și, răspunzîndu-i, acesta o îndemnă să caute a îndupleca pentru binele sufletului ei și pe a doua fată, Anca, măritată în Serbia. Cît despre fiul ei vitreg, Vlad-Vodă, ce domnia atunci, el fu îndemnat în deosebii într'o scrisoare, în care i se amintiau meritele în lupta cu Turcii. De altmintearea, încă din 1369 acesta primise, probabil în reședința sa, Argeș, pe un epis-

¹ Hurmuzaki, I, pp. 600-1, n° 476 (Zimmermann-Werner, I, pp. 408-9, n° 452; p. 410, n° 454); *ibid.*, p. 609, n° 483.

² *Ibid.*, pp. 647-8, n° 516.

³ *Ibid.*, pp. 697-8, n° 551.

cop catolic, sufragant al celui din Ardeal, căruia recunoștea că din timpul predecesorilor săi, și mai ales al lui Alexandru, îi fusese supusă Muntenia ¹.

Titlul acestui episcop catolic îl cunoaștem după o consacrare pe care o face la 1382 în *Klosterul* Sf. Fecioare, din Cimpulung, vechia fundație a Teutonilor. Grigore — acesta-i e numele — se întitulează «episcop al Severinului, precum și al părților de dincoace de munți» ².

Urmașul său, Francisc de S. Leonardo, — căci nu se pot admite *doi* episcopi latini în țară —, numit în 1390, e calificat însă de episcop de Argeș, și recunoaște autoritatea arhieriscopului de Kalocsa ³. Însă, cum se vede, dintr'un act pontifical din 1390, — publicat supt data falsă de 1295 —, ca și din reînnoirea lui la 1400 ⁴, anumite parochii fusese deslipite de această diocesa și reunite la diocesa Ardealului. E vorba, probabil, de posesiunile ardelenne pe care Vladislav-Vodă le avea în 1369, dar pe care succesorii săi, în dușmănie cu Ungaria, le pierduse. Neapartținând Domnului muntean, ele nu mai puteau fi nici ale episcopului latin al acestuia.

Și Mircea, și Vlad-Vodă usurpatorul, și Mihail-Vodă ⁵ locuiau în vechia capitală a Argeșului, dar nu se știe dacă și episcopul catolic rămase mai mult timp acolo. Seria episcopilor de Argeș ni e însă cunoscută, și Pray enumeră pe Ioan de Antiqua Villa. în 1418 și pe Paul de Hunyad la anul 1421 ⁶. Poate în 1432 — și nu 1332 — a funcționat Vitus,

¹ Hurmuzaki, I³, pp. 158-9, n° 112; pp. 158-9, n° 122-3. Cf. studiul nostru asupra lui Vladislav în *Conv. lit.* pe 1900. Pentru voia acordată de Papă Minorilor de a se face mănăstiri catolice în «Basarabia», *ibid.*, pp. 268-9, n° 207.

² «Episcopus Severinj, necnon partium transalpinarum.» *Ibid.*, p. 176, n° 216.

³ «Argiensis in Valachia.» *Ibid.*, p. 330, n° 269.

⁴ Cf. Hurmuzaki, I, pp. 526-7, n° 426 și I², p. 410. Frascologia identică arată că și în cazul d'întăiu n'avem a face cu un act de la Bonifaciu al VIII-lea, ci de la al IX-lea.

⁵ Pentru acesta, v. Hurmuzaki, I², p. 502.

⁶ Lista din *Hierarchya*. Observ cu acest prilej că nu m'am putut folosi de lucrarea lui Teodor Ortway, *Geographia ecclesiastica Hungariae in eunte saeculo XIV e tabulis rationes collectorum pontificiorum a. 1281-1375 referentibus eruta, digesta, illustrata* [în *Mon. Vatic. Hung.*]; Budapesta, 1891-2.

pomenit tot de Pray¹. În 1505 întâlnim pe un episcop de Argeș, Andrei, care stă la Alba-Iulia, trăind din veniturile canonicilor locali, iar în 1644 tocmai, un episcop de Argeș, Nicolae, sufragan de Luck².

V.

La 1310 încă, înainte de întemeierea unui Voevodat în colțul nord-vestic, țara Tatarilor de la Răsăritul Ardealului avea pe teritoriul ei un episcop catolic. Din actele unei legațiuni constatăm în adevăr că la această dată episcopul de Camenița rezida la Hotin³.

Trei-zeci de ani mai târziu, la 1322, când se întemeie episcopia de Caffa, hotarele ei se statorniciră astfel, mergînd până la Varna, în Apus, încît cuprindeau și viitoarea stăpînire a Mușăteștilor⁴.

La 1370 însă, trecuse mai multe decenii de cînd «descălecarea» maramureșeană se îndeplinise, și punctul de observație ungurese de la Răsărit se prefăcuse într'un Stat cu viitor. Din valea Moldovei, de la Baia, provincia restrînsă a lui Bogdan întemeietorul cîștigase tot mai mult din pămîntul rusesc de la Răsărit, pe care-l lăsase liber pentru cucerire desființarea regatului rutean de la obirșia Nistrului, Prutului și Siretului. La acea dată, Lațco, fiul lui Bogdan, — purtătorul unui nume unguresc încă —, avea Siretul, în care locuiau Armeni catolici—afară de cei supuși catolicosului, cari-și și dobîndiră un episcop, supt Alexandru-cel-Bun⁵. Erau și mulți Nemți în acest oraș, galițian în ceia ce privește și originea și înfățișarea sa: socotelile Lembergului ni vorbesc pe la 1380 de Moldoveni, unii arătați ca fiind anume din Siret, cari poartă nume ca Bertold, Friedmann, Ioan Zimmermann,

¹ *L. c.*; *Mon. Slav. Mer.*, XVIII, pp. 148-9.

² Iorga, *Doc. din Bistrița*, I, p. XI.

³ «Lo vescovo di Chocina»; *Mon. Hung. Vaticana*, seria I, II, p. 456.

⁴ Rinaldi, *Annales ecclesiastici*, an. 1322, § 45.

⁵ V. Czolowski, *Sprawy woloskie w polsce do r. 1412*, Lemberg, 1891, p. 23; nota 3. Armeu catolici în Brașov, *Mon. Hung. Vat.*, I, IV, p. 163 (n^o CCVII).

Henric, Anselm, Ioan Leffel, Schonebeck. La începutul secolului următor figurează în aceleași socoteli Siretenii cari se cheamă Kempe și Konrad¹. Iar, într'un proces-verbal de minuni făcute la Siret, se dau la 1402 numele lui Laurențiu Springer și lui Petru Conrad². Orașul era organizat, cu pîrgarii și bătrîni săi, ca și așezările orășenești ale provinciei de care mult timp se ținuse.

În 1370 sosiră la Curtea pontificală doi Minorii, Nicolae de Mehlsack și Pavel de Schweidnitz, cari arătară că sînt trimiși de un principe nou, Lațco, «Voevod moldovean, dintre Romîni», luptător contra Tatarilor, care, de și shismatic și coborîndu-se din «predecesori» shismatici, ar dori să treacă la adevărata credință și să stabilească în orașul său Siretul, ce se află în diocesa ortodoxă a Haiciului, un episcop catolic.

Conversiunea o adusesse Minorii, și mai ales Nicolae de Mehlsack, care stătea de mult în Moldova. Totuși demnitatea episcopală fu cerută, îndată după aceasta, de Lațco pentru un alt Minorit, Andrei de Cracovia.

Persoana, țara și împrejurările fiind cu totul necunoscute Scaunului roman, se cerură informații prin părțile ce se credeau vecine cu acea necunoscută «Moldovă»: Boemia, Silesia, Polonia. Răspunsul fu favorabil și, folosindu-se de autorisația papală, unul dintre prelații la cari se scrisese, statornici noua episcopie. La 1371 încă vedem pe Papă adresîndu-se pentru o cercetare la Lemberg episcopilor de Gnesen, Cracovia și Siret, fără a se numi acesta din urmă cu numele său³.

Dar îi cunoaștem numele din actele relative la consacrarea lui. Era recomandatului lui Lațco, Cracovianul Andrei, capelan pontifical poate, Andrei Wasilo «de stemată Jastrzebicus»⁴. El

¹ Czolowski, *Pomniki dwiejowe Lwowa z archiwum miasta*, I-II, Lemberg, 1892, 1896.

² Același, *Sprawy woloskie*, pp. 28-32.

³ Hurnuzaki, *l²*, pp. 160 și urm., 168 și urm., 171-2, 176 și urm.

⁴ V. și în volumul de față, pp. 159-60, n° 115. Cf. observațiile lui Schmidt, *o. c.*

fu consacrat în catedrala din Cracovia de arhiepiscopul local, ajutat de episcopii de Chios și *Elatensis*, în prezența Minoritului Ludovic de Vicina, unui basilit din Chiev și altor clerici, — la 9 Mart. Tot din Cracovia, episcopul își trimitea la Roma jurământul, în ziua de 9 Maiu. Iar, la 3 August, îl găsim la Minorii din Lemberg, făcînd să i se autentifice actele înainte de a-și lua în stăpînire Scaunul.

Această luare în stăpînire s'a efectuat fără îndoială, căci Lațco păstră și mai departe bunele sale sentimente față de ritul catolic, pe care-l primise mai mult sau mai puțin. Dar în 1372 Papa trebuia să-l îndemne a converti și pe soția lui, care nu părăsise shisma ¹.

Probabil nu trebuie să se admită ca episcop de Siret un Ștefan «Rutheni» la 1380 ². «Rutheni» n'are nici un sens, și avem a face probabil cu o strămutare greșită la acest an a episcopului Ștefan «Martini» de mai târziu. Pe urmă, în acest timp Minorii, cari crease episcopatul, nu fusese înlocuiți în conducerea lui prin Dominicani.

După reacțiunea ortodoxă, care aduse pe tronul moldovean pe Litvanul Iurg Koryatowicz, urmă ca Voevod al țerii Petru Mușat, un protector al catolicismului, fiul unei catolice, Margareta, și bunul prieten al Polonilor. El însuși nu îmbrățișă nici odată ritul roman, căci îl vedem, în 1387, cînd se duse pentru închinare la Lemberg, sărutînd crucea în mîna Mitropolitului pravoslavnic de Chiev ³, dar supt ocrotirea lui trăiră în pace Predicatorii, noiî călugări dominicanî, pe cari îi adusesese în Siret Margareta. Ea însăși voiă să se odihnească în mănăstirea, zidită de dînsa, a Sfîntului Ioan Botezătorul, pe lîngă care catolicii mai aveau și biserica episcopală, parochială, a Sfînteî Fecioare, servită de Minorii ⁴.

¹ Scrisoarea e cunoscută numai după resumate. V. Hurmuzaki, I², p. 197, n° 146; Șincai, I, pp. 541-2 (după Guerra). Cf. Schmidt (după *Bullarium Praedicatorum*), și Rinaldi, an. 1372, § 32. (unde în întregime). Papa nu îndemnă însă pe Voevod la despărțenie.

² Schmidt, p. 26, după *Bullarium Praedicatorum*.

³ Hurmuzaki, I², pp. 295-6, n° 235.

⁴ După «Ist. Predicatorilor în Polonia» de Sadok Barqez, II, p. 499: parte

Cind s'a putut întemeia de Margareta, care trăia încă la 1384¹, mănăstirea Dominicanilor din Siret?

Înainte de Iurg nu, pentru că o asemenea mănăstire nu se pomenește, de și ar fi fost ocazie. Supt Iurg ortodoxul, încă mai puțin. Supt «Costea Mușat», «tatăl» lui Petru, iarăși nu, pentru că nimic nu ni dovedește și din nimic nu se poate deduce cu oare care probabilitate că acest Costea a domnit și că a fost tatăl lui Petru.

Petru singur putea să acorde sprijinul necesar pentru această fundație. De unde venia acest «fiu al lui Mușat» și când și-a luat el Scaunul din Suceava, unde nu se par a fi residat Domni înainte de dînsul²? În 1370 muri Casimir-cel-Mare al Poloniei, prin influența căruia trebuie să se explice succesele Minorităților în Moldova și soliile lui Lațco la Papa. După moartea marelui rege, Litvanii luară în stăpînire Rusia Roșie de la Nordul Moldovei, unde dominația polonă era cu totul recentă. Atunci Moldova avu pe un Koryatowicz. Îndată însă regele ungar Ludovic, nepotul suveranului mort, veni să primească sceptrul polon. El izbuti să recîștige țara hrăpită de shismatici și, îndrăznind mai mult decît predecesorul său, el făcu pe Papă să restatornicească în calitate de Mitropolie catolică vechiul Scaun titular al Haliciului, la 1375³.

Succesele lui Ludovic aduseră înlăturarea lui Iurg de boierii moldoveni. Ei primiră, în locul lui, de la suzeranul ungar, pe Voevodul Petru fiul lui Mușat. Pentru a se asigura de credința lui, regele Ungariei și Poloniei, stăpînul Rusiei Roșii, îi va fi impus și trecerea la catolicism sau patronarea ritului latin. Aceasta putea să o facă cu atîta mai ușor, cu cît el

din privilegiul acordat de Petru acestor misionari în Schmidt, p. 21, nota 4. Cf. Czolowski, *Sprawy*, p. 8 și Apendicele la această Prefață, n° III.

¹ E curios că în 1389 Papa acordă un privilegiu de confesor particular «nobili mulieri Margaritae, relictae quondam Petri Vajvodae miliis, viduae, vaciensis diocesis» (*Mon. Vat.*, I, IV, p. 44, n° 60). Dar aceasta e văduvic, nu mama unui Petru Voevod.

² Observația o găsesc și la d. Onciul, *Bukowina*, p. 16.

³ V. istoriile Galiției și Lodomiriei de Hoppe (1792), p. 206 și urm., și Engel.

era fiul catolicei Margareta, o rudă, aceasta, a familiei regale ungurești.

În 1384, Petru — Ludovic murise acum și împrejurările nu se lămurise bine — întâria privilegiile Dominicanilor din Siret. În 1386, constatăm pe același Domn ca avînd puterea ¹. În 1387 el merge la regele Vladislav, ruda sa, ca unul ce ținea pe Hedviga lui Ludovic, și i se închină la Lemberg. La 1391, Petru era încă pe tron, și, mulțămită unui «procurator», unui om de casă al său, se descoperiră la Siret însușirile minunate ale unei odăjdii dintr'o pînză adusă de la Ierusalim de Ioan Ianitor, Dominican, și dăruită în parte mănăstirii Botezătorului. Cînd petele sîngelui dumnezeesc apărură întăiu pe odajdia tămăduitoare, această mănăstire își avea vicariul, vice-vicariul și rivalisa cu biserica parohială, pe care o cunoaștem. Se menționează tot atunci și inchisitorul Nicolae Goldberg ².

Episcopul nu apare însă cu acest prilej. Capelan al reginei Hedviga, Wasilo stătea mai mult în Polonia, și el fu strămutat la Vilna la 17 Februar 1387 ³.

Se știe că la sfîrșitul anului 1394 regele ungar Sigismund întreprinse o expediție în Moldova, contra Vcevodului Ștefan, înainte de a scoate din Muntenia pe un alt prieten al Polonilor, Vlad, dușman al Ungurilor, Ștefan trebuie să fi trăit de la început în bune relații cu Polonii, cari scosese din Scaun pe predecesorul său Roman și-l ținea la închisoare. El primi cu plăcere decî pe un nou episcop de Siret, Ștefan Martini, iarăși un Dominican, și probabil un Polon. Numindu-l, la 8 Iunie 1394, Papa refusă să-i dea și actele doveditoare ale numirii, pe care le va căpăta numai «dacă te vei duce la Biserica ta, vei sta acolo și nu vei sluji aiurea decît în orașul și eparhia Siretului». Ceia ce înseamnă că episcopul intermediar, Ioan, care murise, — procedase alt-fel.

În curînd Ștefan muri său fu strămutat aiurea. Succesorul său fu Ioan, zis Sartorius. Într'uu act nedatat, dar anterior

¹ Czołowski, *Pomniki*, I, n° 350.

² Procesul-verbal publicat de Czołowski. V. mai sus, p. xxv, nota 5.

³ Schmidt, p. 26 și Eubel, în *Römische Quartalschrift*, 1898 (XII), p. 108.

anului 1402, el se intitulează «Ioan, episcop de Siret, sufragan al Cracoviei și vicariu al întregului Ierusalim și văii Iosafat, penitenciaru al Papei și confesor al regelui și reginei Poloniei». Un personaj de această importanță nu putea să rezideze în diocesa sa umilă. De și o vizită din când în când, el sta în Polonia și-l vedem scriind scrisoarea pomenită din teritoriul Sandomirului¹.

Episcopul de Siret se mai menținu cîtăva vreme. Ba încă, în aparență, situația sa fu regularisată și asigurată. În 1421, Siretul fu cedat de Alexandru cel Bun «surorii Măriei Sale regelui Poloniei și a Marelui-Cneaz al Litvaniei, Alexandru, zis și Vitold, dumneaei Doamna Ringala, ce ni-a fost soție»². Cu vre-o zece ani înainte, strămutîndu-se la Lemberg Mitropolia de la Haliciu, i se subordonară toate episcopiile din «părțile ce trăiesc după ritul grecesc», între care episcopi și a Siretului³.

Episcopii se schimbă, fără ca vre unul să rezideze în țară. La 5 Mart 1413, Nicolae Venatoris, din Ordinul Sf. Pavel Eremitul, face să fie numit, arătînd că a murit episcopul Ștefan (Zajaczek)⁴, și la Roma nici nu-și mai aduseră aminte de Ioan, care fusese la mijloc. Apoi, cînd se semnală lucrul, în același an, la 31 Iulie, locul lui Ioan era acordat, în chip legal acum, lui Toma Erneborn, Dominican, făcîndu-se dreptate și acestui Ordin; cit despre Nicolae, el căpătă ca despăgubire în 1418 episcopia Scardonei, în Dalmația. Se pare chiar că, după moartea lui Nicolae, care nu găsi liberă episcopia de a doua și trebui să se întoarcă la cea d'întăiu, un ultim episcop de Siret fu numit, la 29 Iulie 1434, în persoana unui al doilea Ioan⁵.

Dar, în această vreme, autoritatea reală o avea în Moldova alt episcop, și la creațiunea acestuia venim acuma.

¹ O reproducem la sfîrșitul Prefeției.

² Hurmuzaki, I², pp. 514-5, n° 424.

³ *Ibid.*, pp. 402-4, n° 337.

⁴ Schmidt, p. 39.

⁵ Eubel, *l. c.*

Sașii, cari întemeiasă orașul Bistrița pe cursul râului cu același nume, trecînd munții în timpuri, îndepărtate, întemeiază o «Stadt Molda» pe apa Moldovei. Voevozii cei d'întăiu o găsiră poate, și n'ar fi cu neputință că ea să li fi servit de capitală¹. Cetatea s'a numit, cum se știe, mai târziu Baia, pentru că și aici căutase metale băiașii din Rodna Maramureșului.

Înainte de 1401, cînd el era soțul Doamnei Ana², Alexandru-Vodă, fiul lui Roman, fusese însurat cu o străină, o catolică, pe care va fi luat-o de nevastă atunci cînd era, împreună cu tatăl său Roman, un prins de Stat în Polonia. Margareta muri după ce bărbatul ei luă moștenirea părintească a Moldovei, și el îi găsi locul de odihnă în noua biserică latină din Baia.

Această biserică, a Sf. Fecioare, și mănăstirea anexă fură înălțate de Alexandru, și ele se terminară de clădit în 1410, cînd se strămutară supt baptisteriu rămășițele Doamnei, în care catolicii văzură mai târziu întemeietoarea cultului lor în Moldova, figura legendară care stătea la începutul progreselor catolicismului în această țară³.

Cîtva timp mai târziu, Alexandru, ajungînd din nou văduv, se căsătorise cu o altă catolică, o principesă din sînge regal, «sora» regelui, Ringala, care-i era rudă «în al treilea grad», din cauza căsătoriei lui Mușat cu întăia Margareta⁴. Ringala

¹ Cf. Wickenhauser, *Moldawitsa*, p. 14.

² V. Marian, *Sf. Ioan cel Nou*, București, 1895, p. 21. Ea nu mai era în viață la 1417 (v. Wickenhauser, *l. c.*, p. 59 și Melhisedec, *Notițe*, p. 62).

³ Inscripția în Bandini, ed. Urechia, p. 244: «Anno 1410, hoc templum, in honorem B. M. V. dedicatum, ab illustrissimo principe Alexandro Voyda aedificatum est, una cum monasterio moldavi(c)ensi, cuius pieae memoriae coniux, Margareta, sub fonte baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem, amen.» Fundația catolică e în legătură cu întemeierea în vecinătate a altei mănăstiri, a Moldovei sau Moldaviței, înainte de 1401 (Wickenhauser, *l. c.*, p. 55).

⁴ Petiția de divorț (Eubel, *Apendice*) spune că nunta s'a făcut *dudum*. Cf. actul nedatat din Prochaska, *Codex Witoldi*, 1882, p. 64, no 214, în care se scrie lui Witold despre solia «an den Herren in Walachie und sine fruntliche Antwort und demutige Dirbitunge und ouch Ewer Hochwirdikeit lieber Swester gelugseligen Vorgang».

spera să-și aducă bărbatul la catolicism, și îndemnurile ei îl făcură măcar să ajute și mai departe opera Dominicanilor și Minorităților din «societas Peregrinantium». În 1420 se menționează acum mai multe biserici, iar cea episcopală, poate alta decât cea din 1410, era închinată Sfinților Petru și Pavel și Sf. Ecaterina. Era, deci, la această dată un episcop în Baia, și știm că el se numia Ioan și era Dominican¹.

Dar interveniră cause care slăbiră situația catolicismului în Moldova, care aduseră decăderea acestei de-a doua episcopii întemeiată cu atîta liberalitate de un Domn așa de favorabil propagandei prin legăturile sale de familie și orientarea sa politică.

Întăiu, Ringala pierdu de la o vreme speranța de a-și îndupleca soțul la schimbarea de religie, și, fiind-că pretindea că de aceia l-a luat, ea presintă, prin episcopul de Moldova său Baia, cererea de divorț, la 1-iulie 1421. La 15 Decembrie Papa-și dăduse acum încuviințarea, și am văzut pe Alexandru creînd venituri foastei sale soții². Apoi neînțelegeri se iviră între episcop și auxiliarii săi, Frații minoriți, cari nu uitaă osteneala ce cheltuise. Și unul și ceilalți se plîng la Roma în 1420-1. Ioan expuse, cerînd privilegiu și indulgențe, că nu s'ar cuveni să se administreze tainele de către călugări, iar aceștia pîriră pe superiorul lor că-i califică de eretici, că nu-i lasă să boteze, că-i face de ris înaintea «acelor principii necredincioși, cari încep a sprijini pe Minoriti»³. Plîngerea misionarilor, înfățișată în numele lui Marc Sclavo, vicariul pentru Rusia, Moldova și Polonia, fu primită cu simpatie la Roma, și privilegiile cerute și din această parte se acordară.

Ioan era probabil Ungur, și de aceia califică el Moldova de țară a regelui Sigismund⁴. Succesorul său, numit la 30

¹ Eubel, *l. c.*

² Pentru soarta Ringalei pe urmă, v. Prochaska, p. 547, n° 947.

³ «Illi principes infideles qui ipsorum Ordinum incipiunt esse zelatores»; Eubel, *l. c.*

⁴ «In partibus Walachiae, quae temporalis ditioni devotissimi filii Sanctitatis Vestrae Sigismundi ... existunt.»

April 1438, Petru Cipser, venise și el, se pare, de dincolo de munți. În cursul aceluiași an Papa, ținând în samă că tot venitul lui se ridica la șapte-zeci de florini pe an, îi acordă o scutire, cu condiție însă să rezideze în eparhia sa.

Ceia ce trebui să facă. Dar certele cu călugării începură iarăși. Vedem, în adevăr, pe Petru și «tot orașul Moldovei¹» încondeind cât se poate mai rău pe frații Dominicani și Minorități, cari aū, în Baia și în restul Moldovei, «biserici parochiale». Merg cu femeii la crîsmă, țin public concubine, aū copii, despart fără autorisație, interzic venirea la biserică cui vreaū. De nu se vor lua măsuri, în sfîrșit, «biserica aceia catedrală, care a avut până acum numai doi episcopi, se va distruge, căci a ajuns la așa lipsă, încît abia aū de unde trăi din zi în zi episcopul și un singur preot»².

Moldova fusese represintată la sinodul din Constanța³. La acel din Florența veniră, în numele celor doi fii ai lui Alexandru cel Bun, Neagoe, cu un tovarăș, și Mitropolitul Damian, un Grec⁴. Înnainte de sinod însă, Grigore, «archiepiscopul Moldovlachiei», trecuse la catolicism, și el căpătă de la Papă, în acest an, un pas pentru a merge. cu suita sa, «în oarecare părți ale lumii», tot pentru scopurile Unirii. Era vorba, de sigur, ca acest mitropolit Grigore să meargă la sinodul de Unire, unde-l înlocuiră, cum am văzut, alții⁵.

Dar nu numai că nici un profit real nu ieși din toate aceste negocierii și că în curînd Moldova legă relații nouă cu Orientul schismatic. Pe lîngă schisma veche a Grecilor se

¹ «Episcopus et ecclesia moldaviensis, noviter inter scismaticos de ritu Grecorum in Minori Walachia per olim Alexandrum Wojewodam fundatae ac tota communitas civitatis moldaviensis» (*ibid.*). Se separă în expunere *civitas* și *diocesis*.

² «Dicta ecclesia catholicalis, quae solum duos episcopos habuit, destruat, nam ad tantam inopiam devenit, quod episcopus vix cum uno sacerdote alimenta cotidiane potest habere.»

³ «Kiryla (Kilia:) Moldaviae». Hurmuzaki, I², p. 497, n° 409.

⁴ Iorga, *Notes et extraits*, seria a 2-a, pp. 13, 599.

⁵ Hurmuzaki, I², pp. 599-600, n° 502.

adause pe acest timp noua eresie a Husiților. Din considerații politice, Alexandru cel Bun aduse în ultimii ani ai Domniei sale un Predicator husit¹. Ideia reformei religioase pătrunse, de sigur, și pe alte căi. La 1438, episcopul moldovean din Baia denunță pe preotul roman Constantin ce, dîndu-se drept canonic al Lateranului, predică doctrina lui Huss și e imitat de alți preoți de mir ai eparchiei, «eretici și schismatici», cari fac adepți între catolici². Rătăcirea noiei secte amenința să se întindă și în Scaunele secuiești; predicatorii trecuse încă din 1436 în provincia vecină. Episcopul din Ardeal trebui să trimeată pe rînd pe Iacob de Marchia, Minorit, și apoi pe alt frate, Dionisie de Ujlák, și la urmă însuși Papa se preocupă de primejdie și dădu misiunea de a dezrădăcina eresia, Minorităților din Bosnia, în 1444³.

În ultimele decenii ale stăpînirii sale, Sigismund, Împărat și rege al Ungariei, dădu o atenție deosebită afacerilor muntene. El luă apărarea lui Dan al II-lea contra Turcilor și protegiatului acestora, Radu-Vodă. Sigismund veni în persoană în Țara-Românească. El se opri la Cîmpulung în April 1427 și se ocupă aici de situația vechii comunități catolice. Dominicanii din *Kloster* fusese împrăștiați de Turcii lui Radu și-și risipise documentele, a căror reînnoire o cere Împăratul de la legatul pontifical⁴.

În aceeași vreme, tot pentru a-și îndeplini la Dunăre misiunea de suveran creștin, Sigismund chemă pe Teutonii, la 1426⁵, și-i așeză pe mai mult timp în Banatul Severinului. Una din urmări fu și aceea că un episcop catolic, Benedict, fu numit pentru diocesa nouă sau restaurată a Severinului.

Cînd Vlad Dracul luă, după moartea lui Dan, tronul mun-

¹ Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 90.

² Eubel, *l. c.*

³ Hurmuzaki, I², p. 604, n° 507; pp. 604-5, n° 508; p. 608, n° 513; p. 700 și urm.; p. 711 și urm.

⁴ Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 80-2.

⁵ Cf. Hurmuzaki, I², pp. 539-40, n° 451, și Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 86-7.

